

DESPRE VALORILE PREPOZIȚIEI DE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. Introducere

O preocupare majoră a lingviștilor de toate facturile (descriptivă, explicativă sau teoretică) o constituie categorizarea unităților care formează inventarul unei limbi naturale. Rezultatul comun al acestor preocupări este reprezentat de recunoașterea universal valabilă a cel puțin două clase de unități lingvistice. Prima este reprezentată de *categoriile lexicale* (numite și *principale* sau *propriu-zise*) iar a doua este reprezentată de categoriile așa-zis *funcționale*, numite și *secundare* sau *gramatical(izate)* (vezi Chomsky (1965, 1981), Emonds (1985), Avram (1997), Corver & van Riemsdijk (2001), Baker (2003), Borer (2004)). *Categoriile lexicale* sunt caracterizate ca fiind acele unități ale unei limbi care au un sens plin (adesea concret) și care, în general, determină sensul (lexical) al sintagmei pe care o proiectează. Astfel de categorii exprimă, de obicei, indivizi / entități (de ex. numele), acțiuni / evenimente (de ex. verbul), calități / proprietăți (de ex. adjectivul), direcții / locuri (de ex. prepoziția, adverbul). *Categoriile funcționale* sunt acele unități ale limbii care nu au sens lexical, ci gramatical, adesea abstract; acesta este fie inerent, asociat prin excelență categoriei respective, fie este rezultatul unui proces de desemantizare a unei categorii lexicale devenite funcțională. Pentru prima dintre situații pot fi citate ca exemple complementizatorii, anumite articole și / sau morfeme de număr, gen, timp, aspect etc. Pentru cea de-a doua, pot fi amintite unele auxiliare, prepoziții și / sau adverbe. Categoriile funcționale nu determină sensul global al sintagmei cu care se combină, ci numai îl specifică sau îl completează. De asemenea, se admite în mod curent că apartenența la o clasă deschisă sau închisă este un alt criteriu de caracterizare a unităților unei limbi. Categoriile lexicale sunt asociate claselor deschise (dat fiind faptul că o limbă se îmbogățește frecvent cu noi unități provenite prin derivare, compunere și mai ales împrumut), în timp ce categoriile funcționale sunt asociate claselor închise (inventarul acestora este, cu foarte puține excepții, fix). Este însă evident că o astfel de clasificare a unităților unei limbi este ideală și că între cei doi poli ai axei există o serie de elemente care au statut mixt. Așa cum s-a subliniat în numeroase rânduri, este greu de stabilit o ierarhie precisă a acestora, din moment ce limba este în continuă evoluție și, prin urmare, cazurile de recategorizare nu sunt puține. Prin urmare, deși am putea încălca principiul economiei în limbaj, iafirmat de Chomsky, - este cu siguranță mai adecvat să vorbim de existența unei a treia categorii de unități, numite în literatura de specialitate drept *categoriile semilexicale*. Situându-se între cele două extreme ale axei pe care am citat-o mai sus, aceste categorii se caracterizează prin faptul că „împrumută” din proprietățile celor două clase deja citate. Astfel de unități sunt, în general, rezultatul unui proces incomplet de gramaticalizare și corespund anumitor auxiliare (altele decât cele devenite deja funcționale), cuantificatori și / sau prepoziții. Această clasificare semantică nu este, bineînțeles, exactă din moment ce există nume care, la fel ca adjectivele, denotă proprietăți, sau, la fel ca verbele, denotă evenimente / acțiuni. Așa cum vom încerca să susținem în cele ce urmează, apartenența la clasa unităților semilexicale nu exclude utilizări care sunt specifice numai uneia sau celeilalte dintre clasele de bază.

Ne propunem, așadar, să analizăm câteva dintre prepozițiile aparținând clasei din urmă, și anume prepoziția *de* din limba română. Am ales doar această prepoziție, în primul rând, din motive de spațiu (având în vedere complexitatea datelor) și, în al doilea rând, pentru că prezintă anumite particularități care merită a fi studiate mai în detaliu. Credem însă că o astfel de analiză poate fi extinsă și la alte prepoziții (vezi, de pildă, prepozițiile *a*, *pe*, *la*, *cu* sau *în*). Prezentarea noastră va fi organizată după cum urmează: definiție minimală a prepoziției; descrierea câtorva dintre utilizările acesteia; câteva trăsături comune ale utilizărilor lexicale și, respectiv, funcționale; concluzii.

Descrierea datelor empirice se va face cu ajutorul câtorva teste (în special sintactice), care vin în completarea celor evocate în primele paragrafe. Ținem să precizăm că, de-a lungul acestei expuneri, vom face apel uneori la noțiuni și ipoteze care au fost elaborate în cadrul mai larg al gramaticii generative, în speță în cadrul teoriilor cunoscute sub numele de *Principii și parametri* (sau *Guvernare și legare*) (Chomsky (1981)) și *Programul minimalist* (Chomsky (1995)).

2. Prepoziția: definiție

Vom adopta pentru discuția de față definiția clasică dată prepoziției, anume de a fi capuri (morfologic invariabile), care se pot combina cu un complement de natură variată (dar în special nominală), proiectând astfel grupuri prepoziționale (vezi, între alții, Chomsky (1965), Pană Dindelegan (1997)). În calitate de centru de grup, prepoziția impune complementului său o serie de restricții gramaticale, printre care restricția de caz și cea de topică (GALR (2005)). Astfel, prepozițiile limbii române se pot construi fie cu acuzativul (*între, fără, la* etc.), fie cu genitivul (*contra, împotriva* etc.) sau cu dativul (*grație, datorită* etc.). În ce privește topica, trebuie subliniat că toate prepozițiile din română au o topică fixă în raport cu complementul lor, în sensul că aceasta îl precedă întotdeauna, de unde și numele de *pre-poziție* (cf. *am pus vasul pe (această) masă* vs. **am pus vasul (această) masă pe*). Prepozițiile funcționează fie ca predicate independente, exprimând de obicei relații circumstanțiale (spațiale / locative: *de, pe, spre, către, lângă* etc., temporale : *pe, la, sub, în* etc., cauzale : *grație, mulțumită, datorită* etc.), dar nu numai (vezi prepoziția *cu* pentru relațiile de asociere sau instrumentale), fie sunt subcategorizate de un element din structura în care sunt ocurente (*a crede în* → *credința în, a lupta împotriva* → *lupta împotriva, a opta pentru* → *opțiunea pentru*), fie apar din motive pur structurale, răspunzând unor constrângeri impuse de contextul în care apar (vezi, în acest sens, prepozițiile care funcționează ca mărci cazuale: *o bicicletă a doi copii, o cană de lemn, atribuirea de premii la zece studenți*). Potrivit acestor distincții, se vorbește, la fel ca în cazul altor categorii, de existența a două clase de prepoziții: prepoziții *lexicale* și prepoziții *funcționale* (Rizzi (1988), van Riemsdijk (1990), Tseng (2000), Fagard (2006)). Primele corespund predicatelor independente și celor subcategorizate; cele din urmă corespund prepozițiilor care apar din motive structurale (vezi, de exemplu, cazul prepoziției *pe* în construcția obiectului direct). Practic, fie că vorbim de prepoziția *de* sau *pe* sau *la*, niciuna dintre ele se regăsește numai într-una dintre clase. Acesta este motivul pentru care unii cercetători le includ într-o a treia clasă, numită clasa *prepozițiilor semilexicale* (Corver & van Riemsdijk (2001)). În același timp, considerăm că nu este lipsit de importanță faptul că niciuna din cele patru prepoziții nu face parte din clasa celor care impun genitivul sau dativul, ci din clasa celor care se construiesc cu acuzativul (Avram (1997)). În cele ce urmează, vom lua în discuție cazul prepoziției *de* subliniind motivele pentru care acestea aparțin fie clasei lexicale fie cele funcționale. Totodată, vom face apel și la utilizările acesteia așa cum apar ele în Dicționarul Limbii române, Editura Academiei, Tomul D.

Prepoziția *de*

Analiza prepoziției *de* poate părea mai puțin convingătoare deoarece, pe de o parte, testele de care dispunem sunt mai puțin numeroase, iar, pe de altă, dificultatea este sporită de multitudinea contextelor în care apare *de*. De aceea, am ales numai două seturi de exemple li vom exclude în mod deliberat alte tipuri cărora le corespund exemple precum *un pahar de cristal (de Boemia), o vacanță de vară, un fel de casă (pe apă), un soi de mere (acrișoare), un kilogram de ardei (gras), nebuna de mătușa (Maria)*.

Primul tip este reprezentat de exemple precum cel de mai jos :

(*a veni* →) *venirea de la București*

Al doilea este reprezentat de următoarele construcții :

a. *un fiu de președinte*

b. *o cană de lemn*

Contrastul dintre acestea poate fi scos în evidență, în primul rând, de chiar sensul construcțiilor. În timp ce în exemplul *venirea de la București* este vorba de un sens locativ (mai precis despre desprinderea de un anume punct – desemnat de grupul prepozițional *la*

București), în exemplele următoare este exprimată o relație de descendență (a) sau o relație de apartenență (b). Aceasta se poate verifica fie prin suprimarea prepoziției *de* din construcțiile respective:

venirea la București

a. **un fiu președinte*

b. **o cană lemn*

fie prin substituția acesteia printr-o prepoziție cu alt sens: *venirea pe la București*.

Acest tip trebuie diferențiat de următorul: *casa de la munte*. A se nota că acesta poate fi analizat ca provenind dintr-un alt fel de structură propozițională decât cea cu verbul *a veni* din exemplul anterior, în speță *am vizitat o casă la munte* sau *la munte, am vizitat o casă*, în care *de* nu este prezent.

Se observă că testele aplicate, deși schimbă (parțial) sensul lexical al sintagmelor, nu le afectează structura sintactică. În schim, în *un fiu pe mogul* și *o cană pe lemn*, aplicarea aceluiași teste face ca structurile respective să devină agramaticale. Cu alte cuvinte, substituția este posibilă acolo unde elementul substituit are același statut (categorial și / sau funcțional) cu cel al elementului prin care este substituit (vezi în special *de* vs *pe*) când această condiție nu este respectată, se obțin rezultate agramaticale.

O altă diferență pe care vrem să o subliniem cu privire la aceste date apare dacă facem apel la un al doilea test de natură paradigmatică, anume substituția printr-un grup adverbial sau propozițional. Mai precis, se constată că exemplul *venirea de la București* permite substituția printr-un grup adverbial; în acest caz, *de* se păstrează: *venirea de acolo*. Din contră, exemplul *un fiu de președinte* nu permite substituția printr-un grup adverbial, ci printr-un grup adjectival caz în care *de* nu se păstrează: *un fiu prezidențial*.

3. Posibilități de analiză

Exemplele avute în vedere converg toate către aceeași idee: tipul numit aici „clasic” corespunde utilizărilor lexicale ale categoriei prepoziție. Cu alte cuvinte, elemente grupate sub acest tip pot fi definite ca prepoziții autentice, adică lexicale. Caracterizarea acestora se regăsește, în mare parte, în definiția pe care am adoptat-o la începutul acestei expuneri și poate fi, bineînțeles, detaliată.

Stowell (1981) și Emonds (1985), de pildă, propun o analiză a prepozițiilor (lexicale) în termeni de trăsături categoriale (vezi și Chomsky (1981)). Conform opiniei acestora, prepozițiile sunt categorii [-N; -V] care, în virtutea primei trăsături, pot atribui caz (și uneori rol tematic). Situația nu este aceeași cu modificatorii propoziționali ai numelui: *o regiune cu tropicală*, *o casă fără ferestre din lemn*, *un bibelou de porțelan* etc. complementului (nominal) pe care-l domină. Din această perspectivă, prepozițiile se aseamănă cu verbele (fiind categorii [-N; +V]). Analizele oferite în literatura de specialitate nu sunt însă la fel de unitare în ce privește tipul zis „special” de utilizări ale lui *de* în special (și al celorlalte prepoziții, precum *a*, *la*, *pe*). Acestea pot fi împărțite în două clase: (a) analize care atribuie statutul de prepoziție elementelor în discuție, dar care le tratează ca pe un tip special de capuri (funcționale sau slabe); (b) analize care nu le atribuie statutul de prepoziție, ci le tratează ca mărci cu diverse funcții. Problema care se pune cu privire la prima clasă de analize este reprezentată de natura proiecției funcționale. Analize de genul celei oferite de van Riemsdijk (1990), în cadrul gramaticii generative, propun o caracterizare a acestor capuri în termeni de trăsături funcționale. Altfel spus, pe lângă trăsăturile [-N;-V], matricea unei prepoziții funcționale ar cuprinde și o trăsătură [+F]. Avantajul unei astfel de analize este că se păstrează paralelismul între categoriile lexicale și funcționale, pe de o parte, pentru că și unele, și celelalte reprezintă proiecții și, pe de alta, pentru că matricea de trăsături a celor două tipuri de categorii poate fi considerată ca fiind aceeași, cu diferența totuși că ea se actualizează în mod diferit (ca [+] sau ca [-]) (ca în exemplul mai jos). Dezavantajul acestei analize îl reprezintă faptul că natura trăsăturii [+/-F] nu este precizată și mai ales că nu este specifică numai prepozițiilor, ci și altor categorii. Cu alte cuvinte, realizarea trăsăturii [F] ca [+] în matricea unei categorii (lexicale) duce la transformarea acesteia într-o categorie funcțională.

a. GV b. GV

V GP V Gp
 P GN p GN
 | |
 N N
 [-N;-V;-F] [-N;-V;+F]

pune pe masă , conduce pe musafir

În această primă clasă de analize, trebuie subliniate și cele propuse de Tseng (2002) și Abeillé & al. (2003) în cadrul gramaticii de tip categorial HPSG14. Analizând, între altele, prepozițiile *à* și *de* din limba franceză, autorii propun o ipoteză în termeni de capuri slabe. Mai precis, un cap slab (adică un element care formează o sintagmă) este un cap care moștenește trăsăturile complementului cu care se combină. În situația de față, prepozițiile moștenesc trăsăturile nominale ale numelui, iar aceasta explică de ce grupurile introduse de una dintre prepozițiile cu utilizări speciale se comportă ca sintagme nominale, și nu prepoziționale. Soluția pare convingătoare cu atât mai mult cu cât „împrumutul” de trăsături de la complementul nominal nu exclude păstrarea trăsăturilor de bază ale prepoziției. Aceasta explică de ce prepozițiile în utilizările clasice și, respectiv, speciale (adică lexicale și, respectiv, funcționale) pot avea o serie de comportamente comune.

În fine, cea de-a doua clasă de analize se bazează pe ideea că, în utilizările de tip special, unități de felul celor analizate în acest articol nu aparțin, în particular, clasei prepozițiilor și nu se numără, în general, printre categoriile (lexicale sau funcționale) ale unei limbi. Altfel spus, astfel de unități nu proiectează în general grupuri, ci se atașează, la fel ca afixele, la o anumită categorie. În funcție de specificul categoriei pe care o selectează, acestea. În analiza lui van Riemsdijk (1990) se regăsește și o a patra trăsătură [+/- Max], care corespunde proiecțiilor maximale și, respectiv, nonmaximale (adică intermediare).

Din engl. *Head-driven Pharse Structure Grammar* sunt analizate ca simple mărci care îndeplinesc diverse funcții: *mărci cazuale*, înțelese (a) ca mărci care atribuie caz numelor aflate într-o structură în care nu pot primi caz de la categoria care le guvernează (Milner (1982), de Jong (1992), Grosu (1998)) sau (b) mărci care au preluat, în diacronie, funcțiile desinențelor cazuale din latină (Marouzeau (1922), Renzi (1984), Giusti (1993)); *mărci ale adjuncției* (Rubin (2002)); *mărci ale marcării diferențiale a obiectului direct* (Lazard (1994), Ionescu (2000), Aissen (2003), Floricic (2003)) etc. Apariția acestora din urmă poate fi dirijată de unul dintre factorii următori: (a) individualizare (Niculescu (1965), Pană Dindelegan (1997)); gen zis *personal* (Racoviță (1940), Graur (1945), Cornilescu (2000)); (c) ambiguitate între subiect și obiectul direct (Pușcariu (1922), Onu (1959), Guțu Romalo (1973)). După cum se poate observa, o analiză în termeni de mărci este comodă, în sensul că se pot grupa sub o etichetă generală elemente dintre cele mai eterogene.

Pe lângă abordarea generativă, nu putem să nu o menționăm pe cea clasică pentru care, prepoziția *de* poate avea următoarele valori:

a. *prepoziție*, cu următoarele sensuri :

- exprimă proveniența prin indicarea unui loc, sau a unui spațiu de unde este originar, de unde se trage cineva sau ceva : *Acesta este sentimentul soldașilor de oriunde.*

- originea sub aspectul sortimentului, al speciei: *Lâna din care se face postav de Brașov.*

-în construcția de unde, indică manifestarea unui anumit interes, a unei anumite curiozități: *Cine ești, de unde ești ? Pe la noi ce rătăcești ? (V.Alecsandri)*

-exprimă deplasarea, descinderea din direcția aceva sau a cuiva considerat ca fiind situat în spațiu: *De undeva, de peste deal a urcat la coșere. (Sadoveanu)*

-urmat de „pe la” exprimă aproximarea: *„De pe la toate casele erau duși în câmpurile acelea fii și părinți.” (Camilar);*

Precedat de sau în combinație cu „cât” sau „ce” în construcții exclamative: *„Prin îndemnul său, ce mai de pomi s-au pus în finterim!” (Creangă)*

-indică elementul din care se prepară un produs alimentară, farmaceutic, cosmetic etc.: *Prescurile sunt făcute din făină de grâu curată.*

- indică echivalența dintre două elemente sub aspectul originii, al valorii etc sau includerea în aceeași categorie: „Amândoi suntem de-o mamă, De-o făptură și de-o samă. (Alecsandri).

b. *conjunție*:

- în construcția *de unde*, cu valoare de conjuncție, exprimă locul sau spațiul din care provine sau de care aparține cineva sau ceva: „Să se întorcă la satul de unde iaste.”

- în construcția *de sub care*, cu valoare de conjuncție, indică reluarea în cadrul unei acțiuni a elementului sub care este situat ceva: „Fusta ei de atlas albastru deschis, de sub care se zărea un picioruș gras. „ (Negruzzi)

- în construcția *de ce*, cu valoare de conjuncție, indică depășirea unei acțiuni care se petrece în spațiu prin raportare la altă acțiune: Trece de ce-i iese în cale.

- exprimă un raport de dependență prin condiționare dintre două acțiuni care se petrec în spațiu: „Pe-afară de stai / Te-năbuși” (Bacovia)

- exprimă încadrarea retrospectivă a unei acțiuni prin raportare la altă acțiune stabilită ca soroc: „Iar când a fost de s-a mplinit ajunul zilei... nuntași...s-au răscolit.” (Coșbuc);

- exprimă un raport concesiv dintre două acțiuni; cu nuanță condițională: „Cela ce crede în mine, de va și muri, fi-va viu” (Antim)

- nuanță temporală și opozițională: „Bucuroși le-om duce toate de e pace, de-i război.”; „[Omul merge înainte] de mânăncă, de se odihnește ori de doarme.” (Călinescu);

- exprimă raportarea unei acțiuni cu caracter incoativ la altă acțiune, care este nu numai începută, dar și terminată; cu nuanță finală: „Cu învoirea lui Belciug, învățătorul s-a apucat de și-a zidit o casă proprie pe locul bisericii.” (Rebreanu)

c. *pronume relativ*:

- individualizarea unui element în cadrul unei acțiuni, care îl reia, desemnându-l ca loc, ca spațiu etc., de situare, de localizare, de proveniență etc. a acestia: „Făcând cercetare, m-am pliofolisit cu jăluitorii aceștia, cu prăvălii dă lucra meșteșugul croitorii.”

- popular, cu nuanță instrumentală: „Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vreun pod, De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod.” (Eminescu)

d. ca *interjecție*, poate exprima diferite stări și sentimente:

- nedumerire, nesiguranță în fața unei situații neclare: „De, e lucru foarte greu să spui cum te cheamă, când nu-ți dă mâna să spui cine ești.” (Slavici)

- supărare, muștrare: „Să vezi că nu-l ascultă, că de! Voi tinerii sunteți cu mințile cam zburătoare.” (Filimon)

- nepăsare față de cineva care se află într-o anumită situație: „De, ce să-ți fac!”

- acceptarea unui lucru firesc, concesie în fața unei situații deosebite sau cu valoarea unei afirmații: „Ei mergeau...părându-li-se...ziuaceas și ceasul clipă: dă, cum e omulcând merge la drum cu dragostea alături.” (Creangă)

4. Concluzii

Așa cum am spus în introducerea acestei prezentări, nu ne propunem să adoptăm una dintre analizele pe care le-am trecut în revistă. Ne-am limitat, de-a lungul acestei prezentări, la a sublinia că distincția generală între categorii zise *lexicale* și categorii zise *funcționale* se poate aplica și prepoziției *de* din limba română. Am încercat să arătăm acest lucru prin aplicarea câtorva teste ale căror rezultate au scos în evidență o serie de diferențe.

BIBLIOGRAFIE :

Abney, S. (1987), *The English noun phrase in its sentential aspect*, Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, Massachusetts.

Avram, Mioara (1997), *Gramatica pentru toți*, ediția a doua, Editura Humanitas, București.

Baker, M. (2003), *Lexical Categories*, Cambridge University Press.

Borer, Hagit (2004), *Structuring Sense*, Oxford University Press.

Chomsky, N. (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Chomsky, N. (1981), *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht.

Chomsky, N. (1995), *The Minimalist Program*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Cornilescu, Alexandra (1993), „Notes on the Structure of Romanian DP and the Assignment of the Genitive Case”, in *University of Venice Working Papers in Linguistics* 3.2., p. 107-133.

- Cornilescu, Alexandra (2000), „Notes on the Interpretation of the Prepositional Accusative in Romanian“, in *Bucharest Working Papers in Linguistics*, Departament of English, Faculty of Foreign Languages and Literatures, University of Bucharest, vol. II, nr. 1 / 2000, p. 91-106.
- Corver, N. & van Riemsdijk (eds.) (2001), *Semi-lexical Categories*, Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- Dindelegan, Gabriela (eds.), *The Essential Grammar of the Romanian Language* (în lucru), manuscris disponibil pe site-ul www.linguist.jussieu.fr/~mardale
- GALR (2005) = *Gramatica Limbii Române*, Vol. I - Cuvântul, Vol. II - Enunțul, Editura Academiei Române, București.
- Guțu Romalo, Valeria (1973), *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Ionescu, E. (2000), „The Role of *pe* in the Direct Object construction in Romanian (some critical remarks)“, in *Bucharest Working Papers in Linguistics*, Departament of English, Faculty of Foreign Languages and Literatures, University of Bucharest, vol. II, 1, p. 81-91.
- Mardale, A. (2005b), „Case Marking and Prepositional Marking. Some Remarks Concerning *DE*-Phrases in Romanian“, in *Bilbao-Deustko Student Conference in Linguistics*, Universidad de Deustko, Bilbao, 23-25 june.
- Mardale A. (2002), „Note despre construcția obiectului direct prepozițional în română și în spaniolă“, in *Studii și cercetări lingvistice*, 1-2, LIII, Editura Academiei Române, București, p. 77-94.
- Niculescu, A. (1965), „Obiectul direct prepozițional în limbile romanice“, in *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Editura Științifică, București.
- ***, *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei, Litera D, p.132-213

ABSTRACT

With this paper, we shall tackle the issue of the preposition de in the Romanian language. Moreover, we intend to prove that the distinction between the so called lexical categories and the so called functional categories mai apply to the Romanian preposition de.